

Völd og valdafíkn

Torfi Magnússon

taugalæknir,
taugalækningadeild,
Landspítala

torfimagn@landspitali.is

Lengi hafa mönnum verið hugleiknar þær breytingar sem verða á hegðun margra er öðlast áhrif og völd. Grikkjum til forna var tamt orðið „hubris“ sem felur meðal annars í sér hroka og spillingu. Í harmleikjum þeirra var „hubris“ oft undanfari hörmunga og niðurlægingar – dramb er falli næst segir máltækið. Oft er vitnað til orða Actons lávarðar sem ritaði 1887: „Vald spillir – algjört vald gjörspillir“.

Einræðisherrar sem sitja lengi á valdastóli eiga á hættu að verða valdafíkn og spillingu að bráð. Það geta einnig orðið örlög annarra leiðtoga, svo sem lýðræðislega kjörinna stjórnmalaleiðtoga, fjármálamanna og þeirra sem völd hreppa. Í þessu samhengi hefur til dæmis mikið verið ritað um Tony Blair, fyrrum forsætisráðherra Breta, og meintar breytingar sem urðu á skapferli hans og framkomu í aðdraganda Íraksstríðsins.

Sú spurning vaknar hvort finna megi efnafræðilegt samhengi milli valda og hroka. Í stuttu máli má segja að svo virðist vera.¹ Þær rannsóknir sem gerðar hafa verið hafa einkum tengst karlhormóninu testósteróni (spilltustu einræðisherrar heimsins hafa flestir verið karlar) og vellíðunar- eða vímuehormóninu dópamíni.

Testósterón er hormón sigurvegarans og í keppni hækkar testósterón þegar sigur vinnst.² Rannsókn sem birtist árið 2010 sýndi einnig að testósterón eykst við arðsöm viðskipti spákaupmanna og gerir þá áhættusæknari og hugmyndaþríkari í sínum viðskiptum.³ Þótt ekki hafi verið gerðar rannsóknir á stjórnmalamönnum (þeir gefa lítið færi á sér), má gera ráð fyrir að kosningasigrar og klapp stuðningsmanna hafi sambærileg áhrif. Testósterón eykur einbeitingu, álagsþol, keppnisvilja og viljann til valda. Það minnkar kvíða og styrkir

því þá sem standa í stórræðum. Testósterón eykur einnig virkni dópamíns í heilanum.

Dópamín er efni vellíðunar. Allar tegundir verðlauna sem rannsakaðar hafa verið auka virkni dópamíns í heilanum og það stuðlar að þeirri vellíðan og sigurvímu sem fylgir sætum sigri og sigursæll leiðtogi finnur í upphafi fyrir hinum jákvæðu áhrifum og vellíðan. Dópamín miðlar þó ekki eingöngu jákvæðum áhrifum því það tengist mjög spennu og fíkn. Ýmsir vímuegjafar auka virkni dópamíns í heila, svo sem áfengi, amfetamín og kókaín, og segja má að dópamín sé miðill fíknarinnar. Efnafræðileg breyting getur orðið hjá vellukkaðum valdamanni og sigurvegara og orsakað valdavímu sem hjálpar viðkomandi að takast á við áskoranir. En eins og með aðra vímu getur myndast þol og sífellt stærri skammta og fleiri sigra þarf þá til að ná sömu áhrifum. Auk valdavíunnar getur þróast valdafíkn. Hvort úr verður hreinn valdhroki ræðst af fleiri þáttum, meðal annars tímalengd valda og valdapörf einstaklingsins.

Öll höfum við valdapörf, í þeim skilningi að vilja hafa áhrif á aðra. Valdapörf hefur áhrif á stjórnunarstíll⁴ og ráðherrar sem hafa mikla valdapörf stýra einatt með lítilli hirð samstarfsfólks og sniðganga samstarfsráðherra og ráðgefandi nefndir. Ákvarðanatáka slíkra ráðamanna er oft hröð. Þeir sem hafa minni valdapörf stýra hins vegar fremur með valddreifingu og leita sameiginlegrar niðurstöðu með samstarfsfólki. Hjá þeim tekur lengri tíma að ná fram lokaniðurstöðu en meiri líkur eru á að sátt nái.

Valdapörf getur verið af tvennum toga. Annars vegar það sem nefna má persónutengda valdapörf (p-valdapörf) þar sem leiðtoga horfir ekki síst til þess sem getur orðið honum sjálfum til hagsbóta. Hins vegar samfélagstengd valdapörf (s-valdapörf) þar sem fyrst og fremst er horft til þess ávinnings sem samfélaginu getur hlotnast fyrir tilstilli valdamannsins. Mikil s-valdapörf er af hinu góða fyrir samfélagið og minnkar jafnframt hina persónutengdu valdapörf. Að um raunverulegt fyrirbæri er að ræða styðst við rannsóknir sem sýna að karlar með hæstu p-valdapörfina hækka að jafnaði mest í testósteróni þegar sig-

ur vinnst.⁵ Einnig má nefna að s-valdapörf kvenna virðist að jafnaði meiri en p-tegundin.

Valdavíman kann að vera mikilvæg, jafnvel nauðsynleg leiðtoga undir miklu álagi. Hún eykur sjálfsöryggi og einbeitingu, dregur úr streitu og léttir álagið sem fylgir völdum og auðveldar ákvarðanatöku. Hins vegar getur valdavíman leitt leiðtogann inn í vítahring. Til að viðhalda vellíðaninni þarf síendurtekið flæði testósteróns og dópamíns og það kallar á sífellt nýja sigra. Úr verður fíkn, valdafíkn. Hitti valdafíknin á sjálfmíðaðan einstakling með mikla þörf fyrir persónutengd völd sprettur upp valdhroki. Valdhrokanum fylgir spilling og fleiri lestrir.

Góður leiðtogi þarf að vera fremstur meðal jafningja. Hann verður að hafa vilja til valda og njóta þess að hafa völd, því til lítils er sá leiðtogi sem engin völd vill hafa og enga sigra vinna. En sigurviljinn þarf að vera fyrir „okkur“ en ekki fyrst og fremst fyrir „mig“.

Valdamikill leiðtogi, fullur valdhroka er heiminum hættulegur. Lýðræði var innleitt í Grikklandi sem svar við valdhroka og spillingu og til að takmarka valdatíma leiðtoga. Stjórnarskrárbundin takmörkun á valdatíma leiðtoga nútímans getur stutt við sama markmið.

Heimildir

1. Wright ND, Bahrami B, Johnson E, Di Malta G, Rees G, Frith CD, et al. Testosterone disrupts human collaboration by increasing egocentric choices. *Proc Biol Sci* 2012; 279: 2275-80.
2. Bernhardt PC, Dabbs JM Jr, Fielden JA, Lutter CD. Testosterone changes during vicarious experiences of winning and losing among fans at sporting events. *Physiol Behav* 1998; 65: 59-62.
3. Coates JM, Gurnell M, Sarnyal Z. From molecule to market: steroid hormones and financial risk-taking. *Philos Trans R Soc Lond B Biol Sci* 2010; 365: 331-43.
4. Hermann MG. Assessing leadership style: A trait analysis. Originally Published November 1999 Minor revision 2002-11-13, © 1999, 2002 by Social Science Automation, Inc.
5. Schultheiss OC, Campbell KL, McClelland DC. Implicit power motivation moderates men's testosterone responses to imagined and real dominance success. *Horm Behav* 1999; 36: 234-41.

Intoxication of power

Torfi Magnússon MD, Neurologist
Dptm. of Neurology
Landspítali University Hospital